

Pártállam és megyerendezés 1949-1950

Dokumentumok az önálló Zemplén megye megszüntetéséről

A történelmi Magyarországon Zemplén jelentős vármegyének számított. 6282 km²-nyi területén 1910-ben 343.194 lakost számlált, akiknek 56 %-a volt magyar nemzetiségű. Tizenkét járásra oszlott: a bodrogi, gálszécsi, homonnai, mezőlaborci, nagymihályi, sárospataki, sátoraljaújhelyi, szerencsi, szinnai, sztrapkói, tokaji és varannói járásokra, amelyek 450 községet foglaltak magukba. Sátoraljaújhely, a megyeszékhely, az egyetlen rendezett tanácsú városként önálló közigazgatási egységet alkotott. A trianoni béke következtében azonban Zemplén csonka vármegyévé vált. Területe 1776 km²-re csökkent. Cseh-Szlovákiához került 4506 km², több, mint a megye 2/3-a. A bodrogi és a sátoraljaújhelyi csonka járás mellett csupán a sárospataki, a szerencsi és a tokaji maradt teljes egészében Magyarországon, összesen 77 községgel, 136.159 főnyi lakossággal, 97 %-os magyar nemzetiségi aránnyal.¹

A trianoni béke számos határmenti megyét kettévágott. Ezek többsége csak életképtelenül kis részben maradt a határainkon belül. A háború befejezését követően egyébként is takarékosagra volt szükség, ezért a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről szóló 1923. évi XXXV. tc. bevezette a "közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye" fogalmát. Az országgyűlés hét ilyen egyesített vármegyét hozott létre: Győr-Moson-Pozsony, Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont, Borsod-Gömör-Kishont, Szatmár-Ugocsa-Bereg, Szabolcs-Ung és Csanád-Arad-Torontál. Megmaradtak viszont önálló egységnek olyan egyébként csonka vármegyék, mint Abaúj-Torna, Zemplén, Bács-Bodrog vagy Bihar. Ezeket továbbra is életképesnek tartotta a törvényjavaslatot betervező kormányzat.

1938. november 2-án, az ún. első bécsi döntés értelmében Magyarország 11.927 km²-nyi területet visszakapott Csehszlovákiától, 869.299 lakossal. A területgyarapodást az 1938. évi XXXIV. tc-vel iktatták törvénybe. Ennek következtében 57 községgel Zemplén területe is megnövekedett, amelyek közül 26-ot a bodrogi, 31-et a sátoraljaújhelyi járásba osztott be a belügyminiszter.²

Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés azonban érvénytelenítette a bécsi döntéseket, és három Pozsony alatti falu Csehszlovákia javára történő átcsatolásától eltekintve az 1938. január 1-jei határokat állította vissza.

A II. világháború után, de különösen a negyvenes évek végén – az ország szovjetizálódásának részeként – az államigazgatásban is teret nyertek a centralizációs törekvések. Az új gazdaság- (elsősorban nehézipar-) fejlesztési elképzelések geopolitikai előkészítése, valamint a Horthy-rendszer ideológiai örökségének tartott, nem kívánatos nacionalista felhangot hordozó csonka vármegye-rendszer felszámolása nagyarányú közigazgatási átszervezési elképzelésekben csúcsosodott ki. Az 1949-ben hatályba lépett új Alkotmány e tekintetben szabad kezet adott a kormánynak, amikor kimondta: “Az egyes igazgatási szervek területi változásait a minisztertanács határozza meg.”³ Ennek alapján a Belügyminisztériumban tárcaközi bizottság alakult a megyerendezés előkészítésére. Az alábbiakban e folyamat néhány fontos állomását mutatjuk be levéltári dokumentumok, valamint a korabeli jogszabályok és a félhivatalos kommentár közzétételével. Néhány helyen terjedelmi okokból rövidítéseket alkalmaztunk, erre (...) jellel utalunk. A nyilvánvaló gépelési vagy helyesírási hibákat kijavítottuk, egyébként szöveghű közlésre törekedtünk.

A minisztertanács 1949. szeptember 30-án Kádár János⁴ belügyminiszter előterjesztésében, napirenden kívül hagyta jóvá a megyerendezés alapelveit. A pongyola fogalmazás és a kapkodó stílus jól szemlélteti a korszak döntéselőkészítő mechanizmusának hiányosságait. Elsőként a belügyminiszteri előterjesztést és az abban hivatkozott határozattervezetet közöljük. A megyék területéről és lélekszámáról szóló részletes táblázat közzétételétől eltekintünk. Ezt követően a kormányülés jegyzőkönyvének vonatkozó részletét tesszük közzé.⁵

1. sz. dokumentum

Belügyminiszter
és

V. Markó u. 16. sz.
megállapítása

Telefon: 123-540

Szám: 515/1949. eln.

Tárgy: A megyék területének

s z é k h e l y é n e k

Előterjesztés a Minisztertanácshoz

Új alkotmányunk továbbfejleszti közigazgatási rendszerünket; ezzel kapcsolatban szükséges a közigazgatási határok részbeni módosítása is. A mellékelt javaslat a megyehatárok és megyeszékhelyek szükséges változtatását tartalmazza.

A javaslatot az Országos Tervhivatal⁶, a belügyminisztérium, a honvédelmi minisztérium és a közlekedésügyi minisztérium megbízottainak együttes előkészítő munkája alapján dolgoztuk ki. A kiindulási pont az, hogy változtatást csak a szükség megkívánta mértékben eszközöljünk.

Elsősorban a határmenti csonka megyék megszüntetését javasoljuk, mert ezeket a területi elrendezésük, valamint közlekedési hálózatuk nem teszik megfelelővé arra, hogy a decentralizáció folytán megnövekedő feladatoknak eleget tudjanak tenni. Ilyen megyék Szatmár-Bereg, Abaúj, Zemplén, Bihar, Csanád, Bács-Bodrog, Sopron.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye kettéosztása régi törekvés. Ezért javasoljuk az északi részt Pest, a déli részt Kiskun megye néven Budapest és Kecskemét székhellyel megalakítani.

A mellékelt kimutatás tartalmazza az újonnan kialakítandó megyék területét és lélekszámát. Ebből kitűnik, hogy az új megyék átlagos területe 5-7.000 négyzetkilométer, lélekszáma 350-450.000 lakos.

Az új megyei kialakításokkal kapcsolatban általában megtartottuk a régi megyei székhelyeket, kivéve Esztergom-Komárom, valamint Nógrád-Hont megyét. Az elsőnél új székhelyként Tatabányát, a másodikonál Salgótarját javasoljuk, mert mind a két megyében ezek a városok az iparosodás következtében gyakorlatilag is megyeszékhelyekké váltak.

Az újonnan kialakítandó megyéknek azzal is nagyobb hatáskört kívánunk biztosítani, hogy kimondjuk, hogy a közigazgatás, az ipar, valamint a gazdasági élet egyéb területén a területi szervezési egységek, vagy egész megyére, vagy annak egészszámú többszörösére vonatkozhatnak.

Kérem a csatolt határozat elfogadását.

Budapest, 1949. évi szeptember hó 28-án.

Kádár János s. k.

belügyminiszter

2. sz. dokumentum

A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának
/1949. számú határozata
a megyék területének és székhelyének megállapításáról

A minisztertanács az új alkotmánnyal kapcsolatban szükségesnek tartja a közigazgatási határok (elsősorban a megyei határok) és megyeszékhelyek szembevető hibáinak megszüntetésével a megyék számának észszerű csökkentését.

A jelenlegi megyehatárokkal és megyeszékhelyekkel szemben a következő változtatásokat kell végrehajtani:

- 1./ Szatmár-Bereg megye beolvasztandó Szabolcs megyébe. Megyeszékhely: Nyíregyháza.
- 2./ Abaúj-Zemplén megye beolvasztandó Borsod-Gömör megyébe. Megyeszékhely: Miskolc.
- 3./ Bihar megye beolvasztandó Hajdú megyébe. Megyeszékhely: Debrecen.
- 4./ Csanád megye központi és torontáli járása Makóval együtt Csongrád megyéhez csatolandó. Megyeszékhely: Szentés.
- 5./ Csanád megye nagybatonyvai és mezőkovácsházai járása, valamint Bihar megye sarkadi járása Békés megyéhez csatolandó. Megyeszékhely: Békéscsaba.
- 6./ Sopron megye Győr-Mosonhoz csatolandó. Megyeszékhely: Sopron.
- 7./ Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye kettéosztandó, északi terület Pest megye lesz. Megyeszékhely: Budapest.
- 8./ Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye déli részéhez csatolandó Bács-Bodrog megye, az új megye neve Kiskun megye. Megyeszékhely: Kecskemét.
- 9./ Veszprém megyéhez csatolandó Zala megye tapolcai és sümegi járása. Megyeszékhely: Veszprém.
- 10./ Nógrád-Hont megye megmarad. Megyeszékhely: Salgótarján.
- 11./ Esztergom-Komárom megye megmarad. Megyeszékhely: Tatabánya.
- 12./ Heves megye határa úgy alakítandó, hogy ne terjedjen a Tiszántúlra.
- 13./ A beolvadó határmenti csonka megyék székhelyei megszűnnek.

A belügyminiszter a Tervhivatal elnöke, a honvédelmi miniszter és a

közlekedésügyi miniszter bevonásával december hó 1-ig bezárólag az új megyék részlete határainak tervét, az elnevezésükre vonatkozó javaslatot és a szükséges jogszabálytervezeteket terjessze a Minisztertanács elé.

A minisztertanács felhívja a Tervhivatal elnökét, hogy a megyehatárok rendezési költségeit vizsgálja meg és december 15-ig tegyen jelentést a minisztertanácsnak. Az új megyehatárok megállapításával kapcsolatban a minisztertanács szükségesnek tartja a megyéken belül a járási határok és járási székhelyek felülvizsgálását. Vizsgálat tárgyává teendő egyes községhatárok kérdése abból a szempontból, hogy egy községhez tartozó területek között a területi kapcsolat meglegyen. A járási határok és községhatárok megváltoztatása előtt a belügyminiszter minden esetben a helyi közigazgatási, társadalmi és politikai szervek képviselőit hallgassa meg.

Az új megyehatárok kialakításával kapcsolatban szükséges, hogy az összes közigazgatási, valamint gazdasági és ipari szervek az illetékességi területük megállapításánál alkalmazkodjanak az újonnan kialakítandó megyék területéhez és székhelyeiket annak megfelelően állapítsák meg. Amennyiben egy megyénél nagyobb területi szervezésre van szükség, úgy a megyék egész számú többszöröse kell, hogy képezzen egy-egy területet.

A minisztertanács felhívja a minisztereket és a hivatalok vezetőit, hogy területi szervezéseiknél az újonnan kialakítandó megyehatárookra legyenek tekintettel, és meglévő szervezeti egységeiket 1950. január hó 1-ig az új megyehatároknak megfelelően alakítsák ki.

A Minisztertanács jelen határozata belső utasításként szolgál, ezért azt egyelőre nem kell közhírré tenni.

3. sz. dokumentum

Jegyzőkönyv

az 1949. évi szeptember hó 30. napján reggel 9 órakor

Dobi István a minisztertanács elnökének elnöklete alatt tartott minisztertanácsról

(...) 6./

Belügyminiszter: napirenden kívül előterjeszti javaslatát a megyék területének és székhelyének megállapítása tárgyában. Kéri, hogy a javaslatot a

minisztertanács elvben hagyja jóvá. Megjegyzi, hogy az előterjesztésben egy-két téves statisztikai adat és megjelölés szerepel, amit ki fog igazítani.

A javaslat lényege a megyék számának észszerű csökkentése, a csonka megyék felszámolása és a megyék székhelyének helyes megállapítása. Utóbbira nézve előadja, hogy észrevétel érkezett arravatkozólag, hogy Szentes miért megyeszékhely és miért nem Szeged. Ezt a kérdést még egyszer kivizsgálja. Javasolja, hogy egyelőre Szentes maradjon meg megyeszékhelynek, később valószínűleg a megye közepén fekvő Hódmezővásárhely lesz az. Szegedet a határhoz való közeli fekvése nem teszi megyeszékhelynek alkalmassá.

Közlekedés- és postaügyi miniszter:⁷ Kéri, hogy a közigazgatási és állami szervezetek az új vármegyei beosztáshoz és megyei székhelyhez való hozzáigazításánál a vasút, hajózás és a posta területén tegyenek kivételt.

Belügyminiszter: Ezt a kérdést értelemszerűen fogják elintézni.

Népgazdasági Tanács elnöke:⁸ Általában ragaszkodni kell, hogy az állami szervek a megyerendszer szerint legyenek felépítve. Kivételt a vasúttal és a hajózással lehet tenni.

Földművelődésügyi miniszter:⁹ Javasolja, hogy szakigazgatási vonalon tegyenek majd egy-két kivételt. Így Esztergom-Komárom és Nógrád megyéknél.

Belügyminiszter: Ezeket a kérdéseket később ki fogják tárgyalni, azonban már most felhívja a figyelmet arra, hogy az állam egész igazgatási rendszere csak akkor lehet egészséges, ha a lehetőség szerint mindent a megye székhelyén központosítanak.

(...)

Mindezek alapján a minisztertanács az előterjesztést elfogadta. A javaslattal összhangban a határozatot nem hozták nyilvánosságra. A lakosság tájékoztatására csak a végleges közigazgatási határokat rögzítő minisztertanácsi rendelet megjelenésével egyidejűleg került sor, 1949 decemberében. A Szabad Nép c. napilap 1949. december 14-ei száma részletes tudósítást közölt a Budapest területét megállapító törvényjavaslat országgyűlési vitájáról, de csak egy kis térkép-vázlatot mutatott be az új megyehatárokról. A rövid cikkben megnyugtatták a lakosságot, hogy kellő időben értesítést kapnak majd az őket érintő kérdésekről.¹⁰ Ezzel egyidejűleg a Magyar Közlönyben közzétették a megyerendezésről szóló kormányrendeletet. Az alábbiakban ennek bevezető sorait és a Zemplénre vonatkozó szövegrészt közöljük.

4. sz. dokumentum

4.343/1949.(XII.14.) M.T. számú rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az Alkotmány 29.§-a alapján az államigazgatás jobb területi megszervezése érdekében a következőket rendeli:

1.§

A Magyar Népköztársaság területe államigazgatási szempontból tizenkilenc (19) megyéből áll.

2.§

A megyék neve és székhelye a következő:

1. Pest megye, székhelye: Budapest
2. Komárom megye, székhelye: Tatabánya
3. Fejér megye, székhelye: Székesfehérvár
4. Nógrád megye, székhelye: Salgótarján
5. Győr-Sopron megye, székhelye: Győr
6. Vas megye, székhelye: Szombathely
7. Veszprém megye, székhelye: Veszprém
8. Zala megye, székhelye: Zalaegerszeg
9. Somogy megye, székhelye: Kaposvár
10. Baranya megye, székhelye: Pécs
11. Tolna megye, székhelye: Szekszárd
12. Bács-Kiskun megye, székhelye: Kecskemét
13. Csongrád megye, székhelye: Hódmezővásárhely
14. Békés megye, székhelye: Békéscsaba
15. Szolnok megye, székhelye: Szolnok
16. Hajdú-Bihar megye, székhelye: Debrecen
17. Szabolcs-Szatmár megye, székhelye: Nyíregyháza
18. Heves megye, székhelye: Eger
19. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, székhelye: Miskolc

3.§

A megyék területe a következő: (...)

19. Borsod-Abaúj-Zemplén megye területe – a Heves megyéhez csatolt Borsodszemere, Egerfarmos, Noszvaj, Novaj, Szihalom nagyközségek és a szilvásváradai körjegyzőséghez tartozó községek kivételével – Borsod-Gömör megye jelenlegi területét, továbbá Abaúj és Zemplén megyék jelenlegi területét, valamint Szabolcs megyéből a prügyi, csobaji, tiszaladányi és kenézlői körjegyzőséghez tartozó községeket és Viss nagyközséget foglalja magába.

4.§

E rendelet hatálybalépésnek napját a belügyminiszter állapítja meg. Végrehajtásáról a belügyminiszter az érdekelt miniszterekkel egyetértésben gondoskodik. A végrehajtással kapcsolatos szervezeti és eljárási kérdésekben az államigazgatás zavartalansága érdekében szükséges átmeneti rendelkezéseket a belügyminiszter teszi meg.

A kormányrendeletben kapott felhatalmazással élve a belügyminiszter három hónap múlva adta ki a végrehajtási szabályokat. A rendelet 1950. március 16-án lépett hatályba, a megyék sorsáról immár fél éve folyó eljárás újabb állomásaként.

5. sz. dokumentum

5.201/11/II-1/1950.(III.12.) B.M. számú rendelet

a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4.343/1949. (XII.14.) M.T. számú rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetése és végrehajtása tárgyában

(...)

9.§

(1) Borsod-Abaúj-Zemplén megye a következő területeket foglalja magában:

- a) Borsod-Gömör megye eddigi területét, kivéve a Heves megyéhez csatolt Borsodszemere, Egerfarmos, Noszvaj, Novaj, Szihalom nagyközségeket és a szilvásváradai körjegyzőség községeit,
- b) Abaúj megye eddigi területét,
- c) Zemplén megye eddigi területét,

d) Szabolcs megyéből a csobaji, kenézlői, prügyi, tiszaladányi körjegyzőségekhez tartozó községeket és Viss nagyközséget,

e) Ózd és Sátoraljaújhely megyei városokat.

(2) A Szabolcs megyéből átcsatolt prügyi körjegyzőség községeit a szerencsi járáshoz, a csobaji és a tiszaladányi körjegyzőség községeit a tokaji járáshoz, a kenézlői körjegyzőség községeit és Viss nagyközséget a sárospataki járáshoz osztom be.

(...)

Ezt a jogszabályt a tárgyban még egy kormányrendelet követte: a 144/1950.(V.20.) M.T. számú rendelet a járások területének rendezéséről szolt és 1950. június 1-jén lépett hatályba. Ebben részletesen szabályozták az ország összes járásának összetételét, felsorolva a hozzájuk tartozó nagyközségeket, körjegyzőségeket és kisközségeket. Az 1949-ben kezdődött megyerendezési eljárás 1950-ben lezárult.

Nem zárult le azonban az események és döntések szakmai értékelése. Elsőként természetesen a politikai döntés tudományos magyarázata látott napvilágot, mégpedig az Állam és Közigazgatás című folyóirat I. évfolymában. A Katona–Szamel szerzőpáros, mint a megyerendezést előkészítő bizottság két tagja, “A megyék új határai” címmel a bizottság álláspontját tette közzé. Dokumentum-összeállításunk utolsó egységéként e tanulmány részleteit közöljük. A kihagyott szövegrészek történeti visszatekintést és táblázatokot tartalmaznak. A szövegből egyértelműen kiténik az átszervezés vulgármarxista elképzeléseken nyugvó ideológiai és gazdaságpolitikai jellege, amely – néhány valóban megalapozott átszervezés kivételével – az esetek többségében figyelmen kívül hagyta a racionális, történelmi tapasztalatokon nyugvó vagy éppen földrajzilag indokolható érveket.

6. sz. dokumentum

Katona–Szamel: A megyék új határai¹¹

Népköztársaságunk Alkotmánya megadja az alapot ahhoz, hogy a szocialista államszervezés elveinek megfelelően felszámoljuk a burzsoá „álönkormányzatokat” és az államhatalom helyi szervei (tanácsok) egységes

rendszerének kiépítésével megvalósítsuk az államhatalom egységét.

A helyi államhatalmi szervek kiépítése és ezzel együtt államigazgatási szervezetünk megfelelő átalakítása most már a legközelebbi jövő feladatai közé tartozik. Az Alkotmány ehhez a munkához meg is adja az irányító alapelveket. Kimondja: „A Magyar Népköztársaság területe államigazgatási szempontból megyékre, járásokra, városokra, községekre tagozódik. Nagyobb városok igazgatási kerületekre oszthatók.”

Már az Alkotmánynak ez a rendelkezése is arra mutat, hogy az államigazgatás szervezése és a területi szempontok között döntő összefüggés van. Mivel a terület gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetének változását közvetlenül nyomon kell kövessen az igazgatási szervezetek területi illetékességének változása, az Alkotmány az igazgatási szervek területi változásainak meghatározását a minisztertanácsra bízta. (Alkotmány 29. §.)

A minisztertanács 4343/1949. (259) számú rendeletével az államigazgatás jobb területi megszervezése érdekében elsőnek a legnagyobb államigazgatási egységek, a megyék új területét állapította meg, s egyben rendelkezett néhány megye új székhelyének és a megyék nevének meghatározásáról is.

A rendelet lényege abban foglalható össze, hogy megszünteti a megyék területében és lélekszámában eddig fennállott nagy aránytalanságokat, tervszerűtlenséget és az egységes szempontok hiányát. Figyelemmel van az egyes területrészek természeti adottságaira, a közlekedési viszonyokra, a megyeszékhely központi jellegére és a vonzó hatására, fejlődési lehetőségeire és a gazdasági tényezőkre, melyek a marxizmus-leninizmus elvei szerint minden más tényezőt fontosságban megelőznek, mivel meghatározói az egyébirányú tényezők alakulásának.

Az eddigi 25 megyével szemben államigazgatásunk új szervezete 19 megyére tagozódik. A megyék számának csökkenése elsősorban arra vezethető vissza, hogy a minisztertanács a Horthy fasizmus revizionista politikájának eredményeként létrejött csonka megyéket, – az 1923:XXXV. t.-c. értelmében megalkotott „közigazgatásilag egyelőre egyesített” megyéket – megszüntette. Ezek a határmenti megyék területük kicsinysége, lakosságuk csekély száma, de főleg gazdasági lehetőségük korlátozott volta miatt eleve életképtelenek voltak. A revizionista-soviniszta propaganda szülte őket és tartotta fenn annak dacára, hogy létezésük gazdasági, igazgatási és más szempontokból egyaránt sok kárt jelentett.

A 19 megye mellett önálló területi egységként marad meg Budapest főváros, amelynek új területi határait az országgyűlés az új megyebeosztással szinte egyidejűleg törvénnyel állapította meg. (1949:XXVI. törvény.)

A törvényhatósági jogú városokat illetően a fennálló helyzet változatlanul maradt. Tehát a thj. városok továbbra is a megyéktől független területi egységek. A velük kapcsolatos kérdéseket is majd az Alkotmány 35. §-ban foglalt rendelkezések alapján az a külön törvény fogja részletesen szabályozni, amely a helyi államhatalmi szervekről fog intézkedni.

Az új területi beosztás megállapításánál a

minisztertanács messzemenően figyelemmel volt arra, hogy lehetőség szerint a fennálló megyehatárokat a rendezés ne érintse. Ennek az elvnek gyakorlati jelentőséget ad az a körülmény, hogy a területi változások feltétlenül maguk után vonják az igazgatási szervek területi illetékességi körének változását, ami az érintett lakosságra is kihatással van. Célszerűtlen tehát az adott keretek teljes felszámolása, ha magasabb szempontok nem teszik ezt elengedhetetlenül szükségessé.

Ennek az elvnek érvényesülése azt eredményezte, hogy a megyék új területének megállapítása a korábbi megyék alapulvételével készült el, de a fentebb vázolt

szempontok szerint az egyes megyék területe jelentős változásokon megy keresztül.

(...)

Az új rendezés részleteit illetőleg a következőkben foglalható össze. A rendelet Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyét kettéosztja. Északi részéhez csatolja Nógrád megye szobi járását és Pest-megye elnevezéssel új megyét létesít; megyeszékhelyül változatlanul Budapestet hagyja meg. A megye déli részére viszont beolvastja a Bács-Bodrog megyét és Bács-Kiskun elnevezéssel új megyét létesít, melynek székhelye Kecskemét.

A Dunántúlon Győr-Moson megyéből, Sopron megye területének egy részéből és Vas megye egy községéből Győr székhellyel Győr-Sopron megye alakul. Komárom-Esztergom megye Komárom megye elnevezéssel egyesül, de Veszprém és Fejér megyei Komárom megyei községekkel kiegészítve, Esztergom helyett az új székhely Tatabánya lesz. Ez a város fekvésénél, fejlődési perspektíváinál és lakossága szociális összetételénél fogva az egyedül számbajöhető megyeszékhely. Veszprém megye területe jelentősen megnövekszik, amennyiben Zala megye három járása és Vas megye néhány községe hozzácsatlakozik. Viszont több községe átkerül Fejér, Somogy és Komárom megyébe. A megyeszékhely változatlanul Veszprém. Zala megye eddig egyike volt a legnagyobb és rossz közlekedése miatt legnehezebben igazgatható megyéknek. A Veszprém megyéhez csatlakozó három járásával szemben csak Somogy és Vas megyéből kapcsolódik hozzá egy-egy körjegyzőség. Székhelye továbbra is Zalaegerszeg marad, mert a megyeszékhelyként számbajöhető másik város, Nagykanizsa, fekvésénél fogva erre nem alkalmas. Vas megye a fentebb említett területcsökkentések mellett a volt Sopron megyéből kap néhány községet. Székhelye Szombathely.

Fejér, Tolna, Baranya és Somogy megye nem sok változáson megy keresztül. Somogytól Fejér megyéhez csatlakozik egy község, Baranyához egy járás, Zalához pedig egy körjegyzőség. Ugyanakkor Veszprém és Tolna területéből kap néhány községet. Tolna területe a Somogynak átadandó területek kivételével változatlan. Baranya megye pedig a Somogytól kapott községekkel növekszik. E megyék székhelye Székesfehérvár, Szekszárd, Pécs és Kaposvár marad.

Nógrád megye Pest megyének és Heves megyének ad át 1 járást, illetve 1 körjegyzőséget és 2 nagyközséget. De ugyanakkor 1 Heves megyei nagyközség 2 körjegyzőség és 1 kisközség átkerül Nógrádhoz. A megyeszékhely viszont

Balassagyarmat helyett a fontos ipari centrum, Salgótarján lesz.

Heves megye Nógrádon kívül Szolnok megyéhez is ad át községeket. Viszont Pest, Nógrád és Borsod-Gömör néhány községével növekszik. Székhelye továbbra is Eger.

Borsod-Abaúj-Zemplén elnevezéssel, Miskolc székhellyel új megye létesül a korábbi Borsod-Gömör, Abaúj és Zemplén megyék területéből, amelyekhez Szabolcs megyéből 1 nagyközség, és 4 körjegyzőség csatlakozik. Szabolcs-Szatmár megye Szabolcs és Szatmár-Bereg megyék régi területéből alakul, csak pár községet ad át Borsod-Abaúj-Zemplén, illetve Hajdú-Bihar megyének. A megyeszékhely Nyíregyháza. Szolnok megye Békés megyéhez ad át 2 nagyközséget, viszont Hevestől és Békéstől is kap kisebb területeket. Megyeszékhelye Szolnok.

Lényegbe vágó változás történik a délkeleti megyékben. Itt ugyanis Csanád megye korábbi területét a rendelet szétosztja Csongrád és Békés megyék között. Békés megye ezenfelül Szolnok és Bihar megyétől és Hódmezővásárhely thj. várostól is kap területeket. Csongrád megyében Szentés helyett Hódmezővásárhely, Békésben pedig Gyula helyett Békéscsaba lesz a megyeszékhely.

Végül új megyeként létesül Hajdu-Bihar megye Debrecen székhellyel, amely felöleli Hajdu megye korábbi területét és Bihar megyének azt a részét, mely nem csatlakozik más megyéhez, ezenkívül néhány községet a volt Szabolcs megyéből.

Az új megyebeosztás előkészítését végző miniszterközi bizottságnak hatalmas anyagot kellett áttekintenie. A felmerülő kérdéseket beható vizsgálat tárgyává téve, az összes gazdasági és igazgatási tárcák szempontjait érvényesíteni kellett. Ismertetésünk korlátolt terjedelme miatt nem áll módunkban az államigazgatás új területi szervezésének összes körülményeit és indokait ismertetni, ezért csak néhány példával szemléltetjük, milyen különleges szempontok jelentkeztek egyes problémák kapcsán.

A Balaton környéke eddig megosztott Zala, Veszprém és Somogy megye között. Zala megye azonban az északbalatoni part zalai részének fejlesztésére képtelennek bizonyult. Ez a rész ugyanis a megyének csak egy nyúlványát képezte, mely a megye központjával szoros kapcsolatot tartani nem tudott. A Balaton fejlesztéséhez és kihasználásához fűződő fontos népgazdasági érdekek szükségessé tették ennek a helyzetnek felszámolását. Ezért már az 1945. évi

rendezés során a balatonfüredi járás nagy részét átcsatolták Veszprém megyéhez. Most pedig a keszthelyi és a tapolcai járás is ehhez a megyéhez kerül. Ezáltal a Balaton északi partja teljes egészében veszprémi terület lesz, mivel a Fejér megyéhez csatolt enyingi járás balatonparti községei – Balatonfőkajár, Balatonkenese és a csajági körjegyzőség községei továbbra is Veszprémnél maradnak. A Balaton környékének déli része viszont egészében Somogy megyéhez fog tartozni, mivel Siófok nagyközség és a balatonszabadi körjegyzőséghez tartozó községek ehhez a megyéhez kerülnek. Figyelemreméltó, hogy az említett nagyközségek és körjegyzői községek Székesfehérvárral közvetlen vasúti összeköttetésben állanak, sőt a Somogy megyéhez csatolt községek távolságban is lényegesen közelebb vannak Székesfehérvárhoz, mint Kaposvárhoz. Ennek dacára az ismertetett átcsatolások feltétlenül helyesek, mert az észak- és délbalatonai tájegység kialakítása azokat szükségessé tette. Most az északbalatonai tájat Veszprém megye, a délit pedig Somogy megye fogja össze.

Heves megye hatvani járásából Hasznos, Pásztó, Szurdokpüspöki és Tar nagyközségek, valamint a nagybátonyi körjegyzőséghez tartozó községek, továbbá a pétervásári járásból a mátramindszenti körjegyzőség községei és a mátraballai körjegyzőségből Nádújfalu kisközség is Nógrád megyéhez kerül. Ezek a községek a Mátra hegység nógrádi oldalán fekszenek, amelyen közvetlenül keresztül halad a Hatvan-Salgótarján közötti országút és vasút. Mivel eddig nem a Mátrát vették megyehatárnak, az országút mentén az egyik község Heves, a másik pedig Nógrád megyéhez tartozott. Az átcsatolásnál tehát elsősorban földrajzi szempontok érvényesültek. Jelentkezett azonban gazdasági szempont is, amennyiben az átcsatolni rendelt terület Salgótarján közvetlen vonzási körébe tartozik és az ezen területeken lévő szénkészletek feltárása azokat még inkább Salgótarjánhoz, mint szénbányászati centrumhoz kapcsolja.

A Nógrád és Heves megye határán eddig fennállott állapotokra jellemző, hogy a herédi körjegyzőség községei, valamint Lőrinci és Zagyvaszántó községek Nógrád megyéhez tartoztak, bár alig néhány kilométerre fekszenek Hatvantól, amely vasúti csomópont, az említett községek gazdasági centruma és szinte önként kínálkozó igazgatási központja is.

Somogy megyéből a németladi körjegyzőség kivételével a szigetvári járás összes községeit a minisztertanács Baranya megyéhez csatolta. Ezeknek a községeknek nagyipari piaca nem Kaposvár, hanem Pécs. A járási székhelynek, Szigetvárnak,

Péccsel rövidebb és gyorsabb közlekedési lehetőségei vannak, mint Somogy megye székhelyével. Az átcsatolásnál arra a szempontra is figyelemmel kellett lenni, hogy a szigetvári járás községei azonos települési jellegűek, mint Baranya megye nagy részének apró falvas települése és beletartoznak Baranya megye földrajzi egységébe.

Az ismertett területi reform eredményeként megszűnik az a nagy szélsőség, mely megyéinknél eddig szembeötlő volt. A legkisebb megye (Komárom) területe is közel 400.000 kat. hold lesz, s a legnagyobb megye, Bács-Kiskun sem éri el az 1.250.000 holdat. Emlékeztetnünk kell arra, hogy a területi reform előtt a legnagyobb megye (Pest-Pilis-Solt-Kiskun) több mint 2.000.000 kat. holdon, a legkisebb megye (Abaúj) pedig 292.000 holdon terült el. A népesség tekintetében a két végletet Abaúj nem egészen 95.000 és Pest több mint 1.500.000 lakosa adta. A reform után a legkisebb lélekszámú megyének 220.000 (Nógrád), a legnagyobb lélekszámúnak pedig (Pest) 700.000 körül lesz a lakossága.

Az új megyehatárok mellett lényegében sikerült megvalósítani azt a követelményt, hogy középmegyéket hozzunk létre.

(...)

A minisztertanács rendelete megteremti az alapot az államigazgatás kisebb területi egységeinek helyes meghatározásához. Megadja a lehetőséget ahhoz, hogy az új államigazgatási szervezetet az adott alapra felépíthessük. A tervszerű, központi elvek szerint irányított szervezés ki fogja küszöbölni államigazgatásunkból azt a terület kérdésével kapcsolatosan jelentkező súlyos hibát, hogy a különböző igazgatási szervek más határok között és más székhellyel működtek, ami a lakosságnak sok felesleges fáradságot és költséget jelentett és lehetetlenné tette az igazgatási tevékenység koordinálást.

Az új megyehatárok kijelölése az államigazgatás reformjának egyik első, de nagyjelentőségű lépése. Most az államvezetés és államigazgatás soron következő feladata az, hogy a jó alapokra, az Alkotmányban megadott keretek között, felépítse az új magyar államigazgatást.

Befejezésül néhány megjegyzés a fenti okfejtéshez:

1. Nyilvánvaló, hogy az addigi megyerendszerben léteztek torzulások. Pest-Pilis-Solt-Kiskun valóban aránytalanul nagy egység volt, számos község és

város ésszerűtlenül tartozott járásokhoz, megyékhez. Tény, hogy az évszázadok alatt kialakult településrendet a kiépült út- és vasúthálózat megváltoztatta, átalakult a vonzaskörzetek rendszere. Ám a hibák kiküszöbölésének szándéka egybemosódott a zárt történelmi és földrajzi egységek kifejezetten ideológiai okokból történő beolvasztására irányuló törekvéssel. Ahogy a szerzők fogalmaztak: “a gazdasági tényezők a marxizmus-leninizmus elvei szerint minden más tényezőt fontosságban megelőznek”. Valóban, az erőltetett iparosítás munkaerőszükségletét csak drasztikus eszközökkel lehetett biztosítani, például úgy, hogy hagyományos agrárterületek lakosságát államigazgatási eszközökkel is az új iparvárosokba kényszerítették, amelyek közül kettőt megyeszékhelyi rangra emeltek.

2. Nem igaz a szerzők azon állítása, miszerint a csonka megyéket kizárólag “a revizionista-sovinizta propaganda szülte” és “létezésük gazdasági, igazgatási és más szempontokból egyaránt sok kárt jelentett”. A kormányzat a húszas években is tekintettel volt gazdasági szempontokra: a hivatkozott 1923. évi XXXV. tc. éppen a takarékoság jegyében született, s e törvényben 17 megyemaradványt egyesítettek 7 vármegyévé. A revizionista célok természetesen nem tagadhatók, de nem is abszolutizálhatók.

3. Az indokok közül a leglényegesebb a központosításra való törekvés. A középmegye-rendszer tökéletesen megfelelt annak a struktúrának, amelynek minél kevesebb, könnyen ellenőrizhető közigazgatási egységre volt szüksége. A centralizációs folyamat végére a pontot 1950-ben a tanácstörvény tette, amely kimondta, hogy a megyei tanácsok a minisztertanácsnak, a járásiak a megyeieknek, a városi és községi tanácsok pedig a járásiaknak vannak alárendelve.¹² Ebben a hierarchiában nem lehetett helyük történelmi autonómián alapuló igazgatási egységeknek, kismegyéknek, így az önálló Zemplénnek sem.

(A dokumentumokat közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor)

Jegyzetek

1 Révai nagy lexikona, 19. kötet, Révai testvérek kiadása, 1926

2 A megyék új területéről szóló 9330/1938. sz. kormányrendelet nyomán a 95.351/1938. BM. rendelet.

3 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról 29.§ (2) bek.

4 Kádár János (1912-1989) kommunista politikus, 1948-51 között belügyminiszter. 1951-54 között koholt vádak alapján börtönben ült. 1956-88 között a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első, illetve főtítkára, 1956-58 és 1961-65 között miniszterelnök.

5 A felsorolt dokumentumok lelőhelye: Magyar Országos Levéltár XIX-A-83-a. 45.d. 309. jkv.

6 1947-1990 között működött minisztériumi jogállású kormány szerv.

7 Bebrits Lajos (1891-1963) kommunista politikus, 1949-56 között közlekedésügyi, illetve közlekedési és postaügyi miniszter.

8 A Népgazdasági Tanács 1949-52 között a kormány legfőbb gazdaságirányítási szerve, elnöke Gerő Ernő (1898-1980) kommunista politikus volt. A kormányülésen a jelenléti ív tanúsága szerint nem vett részt, így a NT nevében valószínűleg más személy szólt hozzá.

9 Erdei Ferenc (1910-1971) parasztpárti, majd kommunista politikus, az MTA tagja, 1949-53 és 1954-55 között földművelésügyi miniszter.

10 Szabad Nép 1949. december 14., 5.o.

11 Állam és Közigazgatás, 1949. évi 7-8. szám, 480-489.o.

12 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról 10.§ (3) bek.